

Marija Mojca Peternel

Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt (1874)

PETERNEL Marija Mojca, doc. lekt., dr. zgodovine,
Oddelek za germanistiko z nederlanistikom in
skandinavistikom, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana, peternelm@ff.uni-lj.si

070=112.2(497.451.1)"18"

**ILLUSTRIRTES UNTERHALTUNGSBLATT:
WÖCHENTLICHE BEILAGE ZUM LAIBACHER
TAGBLATT (1874)**

Prispevek želi na kratko predstaviti prilogo, ki je tedensko izhajala ob ljubljanskem časopisu Laibacher Tagblatt. Bralcem je prinašala kulturne, zabavne, a tudi poučne vsebine, s številnim slikovnim materialom, kar je nakazoval že naslov *Illustriertes Unterhaltungsblatt*. Izrazito nemško usmerjena priloga, ki doslej v slovenskem zgodovinopisju še ni bila omenjena, je izhajala z isto vsebino, a z drugačno glavo pri različnih časopisih širom po monarhiji. Namen prispevka je v prvi vrsti dopolniti dosedanje časopisno sliko 19. stoletja takratnega slovenskega območja. Hkrati se ob tem potrjuje njegova vpetost v širši evropski kontekst ter široko žurnalistično znanje takratnih ljubljanskih založnikov.

Ključne besede: Laibacher Tagblatt. *Illustriertes Unterhaltungsblatt*: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt, časopisi, 19. stoletje

PETERNEL Marija Mojca, Assist. Prof., Lect., PhD
in History, Department of Germanic, Dutch and
Scandinavian Studies, Faculty of Arts, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana, peternelm@ff.uni-lj.si

070=112.2(497.451.1)"18"

**ILLUSTRIRTES UNTERHALTUNGSBLATT:
WÖCHENTLICHE BEILAGE ZUM LAIBACHER
TAGBLATT (1874)**

This article aims to give a brief introduction to the weekly supplement of the Ljubljana newspaper *Laibacher Tagblatt*. The supplement provided readers with cultural, entertaining but also educational content, with a wealth of pictorial material, as indicated in the title *Illustriertes Unterhaltungsblatt*. The distinctly German-oriented supplement, which has remained unaddressed in Slovenian historiography, was published with the same content but with a different headline by different newspapers throughout the monarchy. The aim of the paper is primarily to complement the existing nineteenth-century newspaper picture of the then Slovenian territory, while at the same time confirming its embeddedness in the wider European context and, finally, the strong journalistic competence of the Ljubljana publishers of the time.

Key words: Laibacher Tagblatt. *Illustriertes Unterhaltungsblatt*: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt, newspapers, 19th century

Uvod

Poti, po katerih zgodovinar lahko pride do avtentičnih, še neodkritih virov, so lahko res ne navadne. To dokazuje tudi obravnavana priloga *Illustriertes Unterhaltungsblatt*, ki jo je neke nedelje pred leti na ljubljanskem boljšem sejmu povsem slučajno našel v Hamburgu rojeni, a že dalj časa v Ljubljani živeči ljubitelj starih tiskovin.¹ Kot izkušen poznavalec in obiskovalec tovrstnih sejmov se je precej dobro zavedal vrednosti kupljenega zvezka, saj ga v seznamu doslej znanih nemških časopisov 19. stoletja iz takratnega slovenskega prostora ni našel. V tovrstnih katalogih je bila doslej sicer znana le *Illustriertes Unterhaltungsblatt. Belletristische Wochenschrift für die Abonnenten der Laibacher Zeitung*, ki je izhajala ob *Laibacher Zeitungu* iz poznejših let, in sicer iz obdobja 1911-1914.² Ker je v središču pričujoče razprave razvedrilna priloga, ki je izhajala ob *Laibacher Tagblattu* v letu 1874, si zagotovo zasluži vsaj nekaj pozornosti, saj gre za najstarejšo razvedrilno prilogo v takratnem slovenskem prostoru.

Illustriertes Unterhaltungsblatt

Illustriertes Unterhaltungsblatt je bila torej brezplačna priloga, ki je tedensko izhajala pri ljubljanskem *Laibacher Tagblatt*. Za lažje razumevanje njene prisotnosti v takratnem slovenskem prostoru na kratko osvetlimo časopis, ki je izšel nekaj tednov po ustanovitvi ustavovernega društva³, kot njegov uradni organ, dnevnik. Časopis so tiskali v tiskarni Kleinmayr in Bamberg⁴ in po oceni ljubljanskih Nemcev je šlo za enega najpomembnejših dosežkov, saj naj bi se po njihovem razvil v enega najboljših »bojnih« listov na avstrijskem jugu. Precej zagnan

sodelavec časopisa je bil znani Karel Deschmann. »Kljub večkratnim očitkom, da *Laibacher Tagblatt* je v glavnem ponatiskoval članke avstrijskih »judovsko liberalnih« in velikonemških dnevnikov, ne gre zanikati, da je glasilo kranjskih Nemcev zasledovalo aktualne dogodke in da je bilo na tekočem s političnim dogajanjem.«⁵ Dnevnik se je stalno zavzemal za šolo, osvobodeno cerkvenega vpliva, za civilni zakon in nadzor države nad cerkvijo. Časopis je služil kot agitacijsko sredstvo v predvolilnih bojih na Kranjskem. V kritikah slovenskega tabora je bil zlonameren in z Winklerjevim⁶ nastopom, ko slednji postane deželni predsednik, se je položaj časopisa poslabšal. Z njim so se pisci njegovih člankov večkrat zapletali v srdite, celo žaljive polemike ter mu pošiljali anonimna pisma. Ni čudno torej, da je sredi leta 1880 Winkler tiskarno Kleinmyr in Bamberg postavil pred izbiro: »Ali naj neha tiskati *Laibacher Tagblatt* ali pa ji bo odvzeto tiskanje (napol) uradnega dnevnika *Laibacher Zeitung*.« Zaradi prevlade poslovnega interesa je zadnja številka *Laibacher Tagblatt* izšla 14. avgusta 1880, nadomestil ga je *Laibacher Wochenblatt*, ki so ga tiskali v Gradcu in je nadaljeval politiko svojega predhodnika. *Laibacher Wochenblatt* je nehal izhajati 1893 in tako so kranjski Nemci ostali brez svojega političnega časopisa. Šele leta 1898 je začela izhajati enkrat do dvakrat tedensko priloga *Grazer Zeitung Deutsche Stimmen aus Krain*, ki se je preimenovala v *Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und dem Küstenlande*⁷

Po kratkem pregledu usode *Laibacher Tagblatt*a se vrnimo v leto 1873. Konec tega leta so se v časopisu, tako kot je bila navada, pojavljali oglasi, ki so vabili abonente k podaljšanju oziroma novemu naročilu. Prvi tovrstni oglas, natisnjen na naslovnici, tik pod glavo časopisa 20. decembra sicer brezplačne priloge *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt*. še ni

¹ Gospodu Hartwigu Kuhlu se iskreno zahvaljujem za posredovanje priloge.

² Tanja Žigon, *Nemško časopisje na Slovenskem* (Ljubljana: Študentska založba, 2001), 83-84.

³ *Laibacher Tagblatt*, 12. 1. 1869, št. 8, nepaginirano. O ustavovercih – *Verfassungsverein* gl. Vasilij Melik, »Razcep med staroslovenci in mladoslovenci«, *Zgodovinski časopis*, 26 (1972), 96 in Peter Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana 2006), 169-171.

⁴ Ottomar Bamberg (* 22. 1. 1848, Ljubljana; † 1. 4. 1934, Arto – Impoljca), tiskar, založnik. Slovenska biografija. Dostopno na <https://www.slovenska-biografija.si>. Pridobljeno 17. 3. 2025.

⁵ Dragan Matić, »*Laibacher Tagblatt* in časopisi kranjskih Nemcev«, *Slovenska kronika XIX. stoletja* (Ljubljana: Nova revija, 2003), zv. 2: (1861-1883), 69.

⁶ Andrej baron Winkler (* 10. 11. 1825, Nemci Trnovski gozd; † 16. 3. 1916, Gradec), pravnik, politik. Slovenska biografija. Dostopno na <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi841484>. Pridobljeno 17. 3. 2025.

⁷ Prav tam, 169-170.

Anonyme Mittheilungen werden nicht veröffentlicht; Manuscripte nicht zurückgegeben.

Nr. 294. Dienstag, 23. Dezember 1873. — Morgen: Adam u. Eva. 6. Jahrgang.

Pränumerations-Einladung.

Aus Anlaß des bevorstehenden Jahreswechsels erlauben wir uns unsere geehrten Leser zur Einleitung, beziehungsweise Erneuerung ... Abonnement auf das „*Laibacher Tagblatt*“ höflichst einzuladen, zugleich mit dem Ersuchen, die Pränumeration recht bald einzuleiten, damit in der Zufassung des Blattes keinerlei Störung eintrete.

Unsere Richtung, unsere Grundsätze, unser unverdrossenes Einstehen für die Ideen des Fortschrittes auf allen Gebieten des öffentlichen Lebens sind faßsam bekannt und wir können hier nur wiederholt versichern, daß unser Organ neben den wichtigsten Weltbegebenheiten und Reichsangelegenheiten wie bisher in erster Linie die Interessen des Landes und der Landeshauptstadt auf allen Gebieten des öffentlichen Lebens in unabhängiger, wahrhaft freisinniger Weise erörtern, die wichtigsten Tagesfragen kritisch beleuchten, den Kampf für Gerechtigkeit und Bildung gegen Unkultur und Verdrummung rüstig fortsetzen wird. Trotzdem unsere Prinzipien im Laufe der letzten Jahre die herrlichsten Triumphe gefeiert, bedarf es dennoch, um ihre Herrschaft dauernd zu befestigen und denselben das noch streitige Gebiet zu erobern, des Einsatzes aller geistigen Kraft, rastloser Energie und Arbeit, vor allem aber der materiellen Unterstützung aller unserer Freunde und Gefinnungsgegnossen im Lande.

Im Vertrauen, daß unsere Gefinnungsgegnossen uns bei der schwierigen Aufgabe mit Rath und That unterstützen, eingedenk, daß Freiheit nicht Genug, sondern Arbeit, unausgesetzte Arbeit an den großen Kulturaufgaben des modernen Staates ist und von ihren Anhängern die größte Opferwilligkeit erheischt, empfehlen wir das „*Laibacher Tagblatt*“ ihrem Wohlwollen und werden in der sichern Erwartung desselben im neuen Jahre mit erhöhter Freudigkeit an unser Tagewerk gehen.

Wir werden, trotzdem die Papier-, Material- und Herstellungskosten im Laufe der letzten beiden Jahre in rapider Weise gestiegen sind, die Abonnementgebühren des „*Laibacher Tagblatt*“ nicht erhöhen, sondern vom Jänner ab wöchentlich eine illustrierte Gratisbeilage geben, welche, einen ganzen Bogen stark, ausgestattet mit zahlreichen Illustrationen, ausgezeichnete Original-Novellen und Romane, Skizzen &c. bringen wird. Wir enthalten uns jeder Anpreisung, sondern verweisen auf die in den nächsten Tagen erscheinende Probenummer. Die Pränumerationspreise bleiben die gleichen; nur tritt bei unseren p. t. auswärtigen Abonnenten für die tatsächliche Mehrauslage an Porto, Expedition, Schleifen &c. eine Erhöhung der Expeditionsgebühr um Einen Gulden ein.

Das „*Laibacher Tagblatt*“ ist demnach trotz der Reichhaltigkeit seines Inhaltes die billigste hier erscheinende Zeitung und empfiehlt sich auch wegen seines ausgedehnten Leserkreises ganz besonders zu Ankündigungen und Insertionen.

Die Redaction.

Oglas, v katerem je priloga prvič omenjena (*Laibacher Tagblatt*, 23. 12. 1873, nepaginirano)

omenjal.⁸ Prvo omembo zasledimo tri dni pozneje, kar je bilo sicer vidno že na prvi pogled. V njem med drugim lahko preberemo, da se kljub precejšnjem zvišanju cen papirja in drugih materialnih stroškov abonentska cena ne bo povišala. Še več, naročniki bodo v obsegu ene pole brezplačno dobili tudi tedensko prilogo, opremljeno s številnimi ilustracijami, originalnimi novelami in romani, skicami itd. Uredništvo v oglasu ni pozabilo še enkrat poudariti vse ugodnosti pri »naročbi«, saj je *Laibacher Tagblatt* še naprej ostajal »najcenejši tukajšnji časopis«.⁹

Oglas je z isto vsebino nato v decembru izšel še dvakrat.¹⁰ Podatka o času izhajanja priloge ni bilo mogoče dobiti v obravnavanem letniku, odgovor je bilo potrebno poiskati v oglasih na »naročbo« *Laibacher Tagblatt* naslednjih let. Iz njih je tako razvidno, da je *Illustrirte Unterhaltungsblatt* izha-

jal še tudi v letu 1875.¹¹ V vabilih na »naročbo« za leto 1876 obravnavana priloga ni več omenjena, kar pomeni, da je naročniki *Laibacher Tagblatt* niso več prejeli. Verjetno se je z menjavo uredništva ali kot je zapisano v oglasu z »novimi uredniškimi močmi« časopisna politika tako spremenila, da se izhajanje tovrstne priloge ni več zdelo zanimivo oziroma aktualno.¹²

Illustrirte Unterhaltungsblatt so tiskali v Stuttgartu, in sicer v založbi Hermanna Schönleina.¹³ Gre za enega posebej uspešnih stuttgartskih knjigarnarjev, založnika nemških družinskih revij 19. stoletja. Izhajal je iz ozkega okolja in skromnih razmer, saj je bil njegov oče mali obrtnik, ki pa je bistremu in nadarjenemu fantu omogočil, da je postal knjigarnar. Tako je prišel v Stuttgart, kjer so sicer delovali uspešni knjigarnarji, če med njimi omenimo samo znano Cottovo tiskarno.¹⁴ Kot lahko izve-

⁸ »Pränumerations-Einladung,« *Laibacher Tagblatt*, 20. 12. 1873, št. 292, naslovnica.

⁹ »Pränumerations-Einladung,« *Laibacher Tagblatt*, 23. 12. 1873, št. 294, naslovnica.

¹⁰ »Pränumerations-Einladung,« *Laibacher Tagblatt*, 27. 12. 1873, št. 296, naslovnica, »Pränumerations-Einladung,« *Laibacher Tagblatt*, 31. 12. 1873, št. 299, naslovnica.

¹¹ »Pränumerations-Einladung,« *Laibacher Tagblatt*, 29. 12. 1874, št. 296, naslovnica.

¹² »Pränumerations-Einladung,« *Laibacher Tagblatt*, 31. 12. 1875, št. 299, naslovnica.

¹³ Hermann Schönlein (* 2. 12. 1833, Leipzig; † 11. 9. 1908, Stuttgart), založnik. »Hermann Schönlein †«, *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, 16. 9. 1908, 9732.

¹⁴ Paul Gloning, »Hermann Schönleins Millionen. Wie er sie verdiente und wie er sie dann verteilte. Ein Gedenkblatt

mo iz stuttgartske kronike, je bil Schönlein samouk v polnem pomenu besede, saj je z dostojanstveno in cenovno ugodno knjigo znal zadovoljiti bralne potrebe javnosti, tudi manj premožnih slojev.¹⁵

Sodobni spletni brskalniki nam razkrijejo še nekaj precej zanimivih podatkov. *Illustriertes Unterhaltungsblatt* je namreč z isto vsebino, a z malenkostno različico v imenu (*Illustriert*), izhajal tudi ob različnih časopisih: *Illustriertes Unterhaltungsblatt: belletristische Wochenschrift für die Familie und Jedermann*,¹⁶ *Illustriertes Unterhaltungsblatt: Beilage zur »Oberhausener Volkszeitung«* ali *Illustriertes Unterhaltungs-Blatt: wöchentliche Beilage zum »Darmstädter Tagblatt«* ali *Illustriertes Unterhaltungsblatt Sonntags-Beilage zur »Kuseler Zeitung«*.

Skenirane letnike *Illustriertes Unterhaltungsblatt* je na časopisnem portalu Bavarske državne knjižnice mogoče dobiti samo za leta 1874, 1875 in 1876.¹⁷ Omenjen portal nam tudi pove, da je priloga *Illustriertes Unterhaltungsblatt: belletristische Wochenschrift für die Familie und jedermann* dokazano izhajala v letih 1874 – 1937. Izhajajoč iz omenjenega podatka je torej naš predmet obravnave bil prvi letnik priloge, ki je sicer izhajala 63 let. To posredno kaže na dobro informiranost in ažurnost ljubljanskih tiskarjev o takratnem časopisnem svetu. Ottmar Bamberg,¹⁸ urednik *Laibacher Tagblatta* leta 1874 je bil tudi sicer povezan z nemškim svetom.

Tovrstni stiki so pri njem izpričani nenazadnje tudi v kontekstu Nemškega in avstrijskega planinskega društva (*Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein*), saj je bil denimo eden od ustanoviteljev njene podružnice na Kranjskem (*Section Krain*).¹⁹ Že res, da je Bamberg sprva tiskal samo nemške knjige in časopise, od osemdesetih let 19. stoletja pa vse več slovenskih učbenikov in literarnih del, med drugim prvo izdajo *Erotike* Ivana Cankarja leta 1899. Ne le, da je imel prijateljske odnose s predstavniki slovenske literarne moderne in slovenskimi likovnimi umetniki, pogosto jih je kot kulturni meceni tudi podpiral.²⁰ Očitno je bil na začetku mladi Bamberg prepričan, da bo po zatonu taborskega gibanja, povečanega nemškega pritiska in težkega finančnega položaja slovenske narodne politike, slovenski kulturni razvoj šel v nemško smer, da bo pri nas, zlasti med meščanstvom, prevladala nemška kultura. Njene moči seveda ne gre podcenjevati, a se je Bamberg kmalu zavedal, da temu ne bo tako. Kmalu je ugotovil, da je na slovenskem ozemlju prihodnost slovenska, kar je ugotovil že v začetku osemdesetih let, ko se je kot založnik in tiskar začel odpirati slovenski literaturi.

Ob vsem zapisanem prepoznamo torej ne le širino delovanja omenjenega tiskarja, ampak tudi njegovo bogato znanje. Stiki, ki jih je gojil z nemškim prostorom, pa nam posredno kažejo močno vpetost takratnega slovenskega prostora v širši evropski kontekst že v tistem času.

Kratka vsebinska analiza priloge

Podrobnejša vsebinska analiza priloge bi zahtevala precej več prostora od dovoljenega, zato si pogledjmo le nekaj njenih temeljnih vsebinskih značilnosti. Že samo prelistavanje je pokazalo, da je priloga v celoti izpolnjevala napovedi iz omenjenih oglasov na »naročbo« konec leta 1873. Povsem upravičeno je nosila ime ilustrirana priloga, saj so jo že na prvi pogled zapolnjevale številne ilustracije. V letu 1874 je na 416 straneh izšlo 52 števil, vsaka na približno osmih straneh. Ob tem je zanimivo

zu seinem 100. Geburtstag am 2. Dezember 1933», *Stuttgarter neues Tagblatt*. 1. 12. 1933, 9. O Cotti gl. Bernhard Fischer, »Johann Friedrich Cotta (1764–1832)«, *Stadtarchiv Stuttgart, Stadtlexikon Stuttgart*, 19. April 2018 Dostopno na https://www.stadtlexikon-stuttgart.de/article/25b7ecc4-86a6-47d9-8d35-9bf70d97ae95/Johann_Friedrich_Cotta.html. Pridobljeno 3. 1. 2025 in Helmuth Mojem, Barbara Potthast, Johann Friedrich Cotta: Verleger, Unternehmer, Technikpionier (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, cop. 2017)

¹⁵ Gemeinderat Stuttgart (ur.), *Chronik der Kgl. Haupt- und Residenzstadt Stuttgart 1908* (Stuttgart: Greiner u. Pfeiffer, 1909), 19–20.

¹⁶ Münchner DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek, Dostopno na https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11176125_00077_u001?page=8. Pridobljeno, 2. 1. 2025.

¹⁷ digiPress – Das Zeitungsportal der Bayerischen Staatsbibliothek Dostopno na <https://digiPress.digital-sammlungen.de/>. Pridobljeno 16. 1. 2025.

¹⁸ Ottomar Bamberg (* 22. 1. 1848, Ljubljana; † 1. 4. 1934, Arto – Impoljca), tiskar, založnik. Slovenska biografija, Dostopno na <https://www.slovenska-biografija.si>. Pridobljeno 3. 2. 2025.

¹⁹ Marija Mojca Peternel, Ljubiteljem kranjskih Alp: Kranjska podružnica Nemškega in avstrijskega planinskega društva, (Ljubljana: Založba Univerze 2023), 48–52.

²⁰ Slovenska biografija, Dostopno na <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133737/>. Pridobljeno 20. 12. 2024.

Das Opfer der Mutter.

Kriminalnovelle
von
Friedrich Friedrich.

1.
Auf dem Gute des Majors Hartmann von Gleichwitz herrschte ein lustiges Leben. Das Gut lag in reizender Gegend, fast abgeschnitten von der Welt und doch eine kleine Welt für sich. Fast unmittelbar an das Herrschaftsgebäude grenzte ein prächtiger Buchenwald, der sich an dem Berge hinaufzog, an dessen Fuße das Gebäude gleichsam angelehnt war. Vor dem Rande des Waldes schweifte der Wind über die Gebäude des Gutes hinweg das Thal entlang, bis er endlich durch eine waldige Anhöhe begrenzt wurde.

Hier am Rande des Waldes unter dem schattenden Dache der Buchen hatte der Besitzer des Gutes eine Stelle ebenen lassen; es war sein Lieblingsplatz, und der Tisch und die Stühle, welche dort standen, verriethen, daß der Major nicht stets allein dort saß. Er zog überhaupt eine lustige Gesellschaft dem Alleinsein vor.

Mochten auch Manche, welche noch das stille Leben seines Vaters in Erinnerung hatten, über sein lustiges und oft über das rechte Maß hinausgehendes Treiben den Kopf schütteln, er lachte darüber und ließ sich nicht dadurch stören.

„Ich habe mich in meinem Leben genug über Reuten und andere dumme Kerle geärgert,“ sprach er zu seinen Freunden, „ich habe lange genug in der engen Uniform gesteckt und habe mehr geborhen müssen, als ich ermahnt habe, nun will ich den Rest

meiner Tage hindringen, wie mir's gefällt. Ich weiß, daß man mich „den tollen Major“ nennt, trotzdem bin ich der Klügste von Allen, denn ich genieße den Augenblick und überlasse die Sorgen denjenigen, welche es für ihre Pflicht halten, auf jeder Schulter ein schweres Päckchen unnütziger Sorgen hinzutragen.“

Wieder saß er mit mehreren Freunden unter den schattenden Buchen des Waldes. Es war ein herrlicher Sommernachmittag und doppelt erfrischend war die Kühle unter den Bäumen. Die

seine Gesellschaft war in der heitersten Stimmung, denn der klare Rheinwein glänzte in den Gläsern. Sie bestand außer dem Major aus dem Hauptmann a. D. v. Holten, dem Gutsbesitzer Hagen, dem Lieutenant v. Dammer und dem Assessor v. Klingen. Der Wein hatte den meisten bereits die Röthe in die Wangen getrieben.

Vor dem Major lagen zwei seine gegogene Pistolen auf dem Tische und sein Vint spielte damit, während er in der Rechten das Weinglas hielt.

„Lieutenant v. Dammer!“ rief er plötzlich, sich an den Lieutenant wendend, der in weinlicher Stimmung alle seine Betrachtungen nach innen gekehrt zu haben schien und eine Opernmelodie summend, sich behaglich auf dem Stuhle schaukelte. „Lieutenant v. Dammer, heute sollen Sie mir zeigen, ob Sie schießen können! Sie haben Ihr Glas oft genug geleert, nun will ich sehen, ob Sie auch im Stande sind, dasselbe mit der Kugel zu treffen!“

„Weshalb soll ich Ihr Glas vernichten?“ erwiderte der Lieutenant und schaukelte sich ruhig weiter. Er hatte sich oft gerühmt, ein ausgezeichnetes Schütze zu sein und es gab kein besseres Mittel, um seinen Ruf zu wahren, als sein ruhiges Köpfchen.

„Lieutenant, mit dieser Ausrede lasse ich Sie wahrhaftig nicht entkäufeln!“ rief der Major, sprang auf, nahm Dammer's Glas und stellte es auf den Zweig eines ungefähr zwanzig Schritte entfernten Baumes. — „So, nun schießen Sie!“ fuhr er fort. „Sie bekommen ein neues Glas, wenn Sie dies zerplatzen.“

Die Uebrigen lachten. Der Lieutenant erhob sich mit leichtem Köpfchen, als wäre diese

Dr. Friedrich Friedrich. (S. 3.)
Verfasser unserer Erzählung „Das Opfer der Mutter“.

dejstvo, da zadnja številka ljubljanske priloge ni imela »ljublanske« glave, ampak se je imenovala *Belletristisches Wochenschrift für die Familie und Jedermann*, ki je za leto 1874 tudi dosegljiva na spletnih straneh minhenskega digitalnega centra.²¹

Vsebinsko je bila zgradba priloge bolj ali manj enaka in je sledila določenemu vzorcu. Uvodni del je odprla zgodba, navadno v nadaljevanjih. Med avtorji teh zgodb pogosto srečamo Hermanna Friedricha Friedricha.²² Čeprav je po očetovi želji študiral teologijo in filozofijo v Göttingenu, Halleju in Jeni, je bil njegov interes bolj na strani literarne zgodovine in zgodovine. V Jeni je nato opustil študij teologije, pozneje doktoriral in se od leta 1853 posvetil novinarskemu poklicu. Friedrich se je zaposlil kot urednik pri uglednem časopisu *Illustrierte Zeitung* v Leipzigu. Tam je v obdobju 1853 in 1867 bil več let član upravnega odbora leipziškega pisateljskega društva, svoje delo v strokovnih pisateljskih organizacijah pa je nadaljeval tudi, ko se je leta 1867 preselil v Berlin. Tu je postal predsednik berlinskega tiskovnega združenja. V Berlinu je ostal do leta 1872, nato se je preselil v Eisenach in se leta 1876 vrnil v Leipzig, kjer je bilo na njegovo pobudo ustanovljeno Splošno združenje nemških pisateljev, ki mu je Friedrich predsedoval do leta 1885. Friedrich je napisal številne priljubljene zgodbe in bil eden najbolj branih avtorjev svojega časa. V njegovem opusu so med drugim pomembni zgodovinski in družbeni romani, študentska literatura ter kriminalni romani.²³

Med avtorji uvodnih zgodb obravnavane priloge omenimo nemškega trgovca in pisatelja Ewalda Augusta Königa,²⁴ ki velja za enega prvih modernih avtorjev nemškega kriminalnega romana in ki je

v svojih delih obravnaval tudi aktualno družbeno problematiko. V prilogi je v nadaljevanjih denimo izšla *Heißes Blut*, kjer se zgodba med Paulom in Thereso kljub številnim zapletom na koncu, vendarle razplete s srečnim koncem.

Poleg literarnih vsebin so se bralci lahko podučili o znanih političnih osebnostih, navadno izpod peresa neimenovanega O. M. Med tovrstnimi besedili najdemo denimo kneza Adolfa Auersperga,²⁵ ki je bil od leta 1871 do leta 1879 predsednik avstrijske vlade in tudi pokrajinski predsednik Salzburga.²⁶ Med znanimi imeni omenimo še pruskega kralja in prvega nemškega cesarja Viljema I.,²⁷ pruskega kralja Friderika II. Priloga je bralcem prinašala tudi zapise o aktualnih politikih, kot je bil denimo takratni pomorski minister Albrecht von Sösch.²⁸ V ta sklop zapisov bi morda šteli še besedilo o Orleanskih princih.²⁹

Poleg političnih osebnosti je v seznamu imen najti akterje kulturnega življenja. Med francoskimi predstavniki srečamo slavnega filozofa Voltaira³⁰

²¹ Münchner Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek, Dostopno na <https://digitale-sammlungen.de/en/details/bsb11176125>. Pridobljeno 5. 1. 2025. Na voljo so letniki v obdobjih 1874 – 1888; 1890 – 1911.

²² Hermann Friedrich Friedrich (* 2. 5. 1828, Groß Vahlberg; † 13. 4. 1890, Plauen) nemški pisatelj in žurnalist. *Allgemeine Deutsche Biographie* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1904), zv. 49, 139–142.

²³ Prav tam.

²⁴ Ewald August König, (psevdonim Ernst Kaiser und C. Reinfels (* 22. 8. 1833, Barmen (Wuppertal); † 9. 3. 1888, Köln) pisatelj, trgovec. *Deutsche digitale Bibliothek*. Dostopno na <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/person/gnd/11629177X>. Pridobljeno 7. 4. 2025.

²⁵ »Fürst Adolf Auersperg«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 3, 20.

²⁶ Knez Adolf Wilhelm Karl Daniel von Auersperg, (* 21. 7. 1821, Praga, † 5. 1. 1885, dvorec Goldegg, Neidling, Spodnja Avstrija), avstrijski plemič iz rodbine Auersperg. Dr. Constant v. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. (Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. E. Zamarski, 1856), zv. 23, 359.

²⁷ »Kaiser Wilhelm I.«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 5, 35. Viljem I. Nemški, (* 22. 3. 1797, Berlin, Prusija; † 9. 3. 1888, Berlin), pruski kralj in nemški cesar, Robert-Tarek Fischer: *Wilhelm I. Vom preußischen König zum ersten Deutschen Kaiser* (Köln Böhlau, 2020).

²⁸ Albrecht von Stosch (* 20. 4. 1818, Koblenz; † 29. 2. 1896, Mittelheim) pruski general pehote in admiral. V obdobju 1872 do 1883 poveljnik novoustanovljene cesarskega admiralstva. *Allgemeine Deutsche Biographie*, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1908), zv. 54, 576–607. »Albert von Stosch«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 46, 363.

²⁹ »Die Prinzen des Huses Orlenas«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 13, 101, 102

³⁰ Wilhelm Girschner, »Friedrich der Große und Voltaire« *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 11, 84–86. Fridrik II. Veliki (* 24. 1. 1712, Berlin; † 17. 8. 1786, Potsdam), pruski kralj.

in pisatelja Victorja Hugoja.³¹ Med pisatelji gre omeniti še zapis iz družinskega življenja nemškega predstavnika iz obdobja viharništva Friedricha Schillerja.³² Zanimivo je dejstvo, da je v imeniku najti tudi ženske predstavnice. Tako je bilo kar nekaj vrstic namenjenih avstrijski operni pevki in pedagoginji Mathildi Mallinger.³³ V Zagrebu rojena pevka se je izobraževala v Pragi in na Dunaju in bila zaposlena v opernih hišah v Münchnu in Berlinu. V letu izhajanja obravnavane priloge, torej leta 1874, je bila članica *Berliner Ensemble*.³⁴

Da gre ne samo za razvedrilno marveč tudi poučno prilogo, dokazujejo še druge krajše zgodbe o: zvezdah,³⁵ dunajskem arzenalu,³⁶ londonskem parlamentu.³⁷ Večkrat so bili zapisi povezani z geografskimi vsebinami: Gibraltar,³⁸ Firence,³⁹ dolina ob Donavi pri Bratislavi.⁴⁰ V to skupino bi lahko uvrstili tudi besedilo, ki govori o življenju Lapon-

cev.⁴¹ Več sestavkov se je navezovalo na živalski svet. V zvezi z njimi gre omeniti dopis o mučenju živali pri Rimljanih⁴² dr. O. Buchwalda. Prispevek ni zanimiv le z vidika zgodovinskih informacij, ampak sodi v kontekst takratnih širših družbenih prizadevanj. Zlasti v drugi polovici 19. stoletja se je namreč v družbi vse bolj govorilo in pisalo o neprimernem ravnanju z živalmi, pri čemer imajo veliko zaslug tudi društva proti mučenju živali.⁴³ Obenem omenjen zapis ponovno kaže tudi na aktualnost obravnavane priloge, ki se je nanašala na različne plasti takratnega družbeno političnega življenja.

Zadnji del priloge so navadno zapolnjevale rubrike *Humoristisches* ali *Mannigfaltigkeiten*, ki bi jo povsem lahko primerjali z modernimi *Raznolikosti* oziroma *Pa še to*. V ta kontekst zagotovo sodi z risbami moških obrazov opremljen ženitni oglas, s pomočjo katerega je 25 letna, izobražena dama s kar nekaj premoženja iskala izobraženega moškega »sicherer Existenz«. Zainteresirani naj bi svoje fotografije oddali v komisijski urad. Ob besedilu je pripomba (verjetno uredništva), da so že prispeli portreti kandidatov. Pravega kandidata pa gospa še ni našla.⁴⁴

Paleta imen avtorjev, ki jih najdemo v prilogi, je precej pisana in nekaj jih je bilo doslej že omenjenih. Listo naj dopolnimo še z nekaterimi bolj ali manj uveljavljenimi imeni. Med morda manj znane sodi Ferdinand Tick, s humorističnim delom *Nur nicht Schwerhörig*,⁴⁵ Zanimiv je Carl Zastrow, nemški pisec novel, čigar zgodba tuji pevki je bila

Otto Graf zu Stolberg-Wernigerode, »Friedrich II. der Große«, *Neue Deutsche Biographie* (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), zv. 5, 545–560. François-Marie Arouet, bolje poznan pod psevdonimom Voltaire, (* 21. 11. 1694, Pariz; † 30. 5. 1778, Pariz), razsvetljenski pisatelj, esejist in filozof. Klaus-Gunther Wesseling, »Voltaire«, *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (Herzberg: Traugott Bautz, 1998), zv. 13, 1–55.

³¹ D. M., »Victor Hugo«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 4, 27–28.

³² »Schiller's Familienleben«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 52, 411.

³³ D. M., »Mathilde Mallinger königliche preußische Kammer-sängerin«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 18, 139.

³⁴ Mathilde Mallinger (* 17. 2. 1848, Gradec; † 19. 4. 1920, Charlottenburg) avstrijska operna pevka in pedagoginja. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), zv. 6, 38–39.

³⁵ »Aus der Sternwelt«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 6, 48.

³⁶ »Das Arsenal in Wien«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 18, 144.

³⁷ »Das Parlament-Gebäude in London«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 11, 84–85.

³⁸ »Der Felsen von Gibraltar«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 28, 212–213.

³⁹ »Florenz«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 29, 228.

⁴⁰ »Das Donauthal unterhalb Preßburg«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 31, 245–246.

⁴¹ »Lappländer«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 32, 254–255.

⁴² »Die Thierhetzen bei den Römern«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 13, 103–104.

⁴³ O mučenju živali v takratnem slovenskem prostoru gl. Tanja Peterlin-Neumaier, Valentin Stanič in Goriško društvo proti mučenju živali (1845–1847) = Valentin Stanič e la società goriziana contro il maltrattamento degli animali (1845–1847) (Udine: Istituto di storia sociale e religiosa in Forum, 2002), nepaginirano. Tatjana M. Peterlin-Neumaier, »Poskus izboljšanja človekovega ravnanja z živalmi – Goriško društvo proti mučenju živali 1845–1847«, *Kronika* 50, št. 1 (2002), 17–30.

⁴⁴ »Heirats-Antrag«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 34., 272.

⁴⁵ Ferd. Tick, »Nur nicht Schwerhörig«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 5., 39–40.

objavljena v 37. številki.⁴⁶ Omenjeni se je pod zapise pogosto podpisoval tudi s psevdonimom Karl von Prenzlau, kar prav tako lahko opazimo v prilogi.⁴⁷ Med imeni je zaslediti še Wilhelma Girschnerja, ki so ga natiskovali tudi drugi časopisi tistega časa.⁴⁸

Nekateri avtorji so bili znani ne le po pisateljskih dejavnostih. Tako denimo Karl Neumann Strela ni bil le pisec, ampak tudi žurnalist in založnik,⁴⁹ Karl Ferdinand Dräxler pa avstrijski publicist in prevajalec, ki je pogosto objavljaj pod psevdonimom Manfred und Dräxler-Manfred.⁵⁰ Ker v Avstriji zaradi pritiska Metternichovega absolutizma ni videl prihodnosti za umetniško ustvarjanje, se je odpravil na potovanje po Nemčiji, Angliji, Franciji, dokler se leta 1845 ni naselil v Darmstadtu. Tam je postal urednik lokalnega časopisa in dramaturg tamkajšnjega gledališča. Bil je tudi precej produktivni avtor besedil in prevajalec iz francoščine.⁵¹

Med bolj znanimi imeni gre gotovo omeniti pravnika, literata in poslanca Frankfurtske skupščine leta 1848 Ludwiga Uhlanda.⁵² Njegova dvokitični zapis naj služi kot nazoren primer vsebinske

lahkotnosti oziroma kulturne dimenzije obravnavane priloge. Pesem govori o slabem sosedstvu *Schlimme Nachbarschaft*. V resnici gre za čedno sosedo, ki avtorja z igranjem na flavto moti pri študiju. Zbranosti ni, saj ves čas potihoma pogleduje k njej.

*Nur selten komm ich aus dem Zimmer,
Doch will die Arbeit nicht vom Ort;
Geöffnet sind die Bücher immer,
Doch keine Seite rück ich fort.*

*Des Nachbars lieblich Flötenspielen
Nimmt jetzt mir die Gedanken hin,
Und jetzt muß ich hinüberschielen
Nach meiner hübschen Nachbarin.*⁵³

Kot že zapisano se je priloga upravičeno imenovala ilustrirana, saj je bila že na prvi pogled očitna ogromna količina slikovnega materiala. Tako med njim najdemo risbe ob besedilih o osebnosti, ob opisu živali in drugih naravnih pojavih. S slikovnim materialom pa so pogosto upodabljali (komične) zgodbe. Lahko bi govorili o predhodnikih sodobnih oblik stripov.

Po vsem zapisanem je jasno, da je branje priloge zahtevalo ne samo dobro znanje nemškega jezika, ampak tudi določeno stopnjo izobraženosti. Čeprav je šlo za lažjo vsebinsko zahtevnost, je bilo njeno bralno publiko iskati med izobraženimi meščani. Slednji so poleg izobrazbe in denarja nenazadnje imeli tudi čas za branje. S prilogo so si lahko krajšali čas, se zabavali in obenem tudi poučevali. Vse naštetu je bil tudi namen njenega izhajanja in upravičeno lahko sklenemo, da je priloga v celoti uresničevala zastavljene cilje.

Zaključek

Illustriertes Unterhaltungsblatt je bila priloga, ki je z enako vsebino, vendar z drugačno glavo izhajala pri različnih časopisih širom po monarhiji kar 63 let. V slovenskem prostoru je doslej bil znan le *Illustriertes Unterhaltungsblatt*, ki so ga prejemale abonenti osrednjega *Laibacher Zeitung*, in sicer v obdobju 1911-1914. Predmet te razprave pa je pri-

⁴⁶ Karl Zastrow, »Eine fremde Sängerin«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 37, 284-288. Karl Zastrow, psevdonim Karl von Prenzlau (* 11. 4. 1836, Prenzlau; † 9. 2. 1903), pisatelj. *Literatur Port*. Dostopno na <https://www.literaturport.de/literaturlandschaft/autoren-berlinbrandenburg/autor/karl-zastrow/>. Pridobljeno 6. 4. 2025.

⁴⁷ Karl von Prenzlau, »Ein Page Friedrichs des Großen«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 38, 302-304.

⁴⁸ Wilhelm Girschner, »Wilhelm Girschner: Deutsches Heidentum in Sagen und Märchen«, *Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben*, (Leipzig: Heinrich Brockhaus. F. A. Brockhaus, 1867), št. 1, 235, in št. 2, 257.

⁴⁹ Karl Neumann Strela, »Vor den Kanonen«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 11, 86-88.

⁵⁰ Dräxler-Manfred, »Ein Merkmal«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 35, 278-280.

⁵¹ Franz Brümmer, »Dräxler, Karl«, *Allgemeine Deutsche Biographie* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1904), zv. 48, 75-77.

⁵² Johann Ludwig »Louis« Uhland (* 26. 4. 1787 Tübingen; † 13. 11. 1862 Tübingen) nemški pesnik, pravnik, politik. Pomembno je prispeval k srednjeveškim študijam in preučevanju srednjega veka ter bil član prvega nemškega parlamenta, frankfurtske narodne skupščine. Ludwig Eckardt, Ludwig Uhland. *Gedächtnisrede an der Uhlandfeier des Cäcilienvereins in Karlsruhe am 9. Februar 1863*. A. Bielefeld, Karlsruhe 1863.

⁵³ Ludwig Uhland, »Schlimme Nachbarschaft«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 5, 36.

loga, ki je izhajala že dosti prej (torej od leta 1874), in sicer kot priloga ljubljanskemu časopisu *Laibacher Tagblatt*. Za naročnike omenjenega časopisa je bila brezplačna. Na približno osmih straneh so jo abonenti prejeli ob sobotah. Kot kaže že naslov, je šlo za zabavni list s številnimi ilustracijami. Kljub zabavni noti, ne smemo spregledati njenega poučnega aspekta. V njej namreč najdemo številne zapise, ki so poleg kulturnega horizonta širili tudi védenje o različnih političnih in družbenih pojavih ne le preteklega ampak tudi aktualnega časa. Zapisi bolj ali manj znanih nemških avtorjev so bralce bogatili z zgodovinskimi in naravoslovnimi pojavi, ki jih je pogosto krasilo bogato slikovno gradivo. Čeprav je večino stvari prihajalo iz današnjega nemškega oziroma avstrijskega prostora, gre ob njem opaziti tudi širši evropski kontekst.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt je v njenem kranjskem okolju vsebinsko odražala nemško meščansko kulturo in njen optimizem, ki pa se ni potrdil, saj je časopis nehal »izhajati«. Verjetno je založnik hotel z njim zapolniti neke kulturne praznine v takratni ljubljanski družbi, kjer se je nenazadnje tudi zaradi uvedbe obveznega ljudskega šolstva leta 1869 bralna kultura širila. Publika pa je očitno hrepenela tudi po ilustracijah, ki je vsebine še bolj približala onim, ki so imeli več težav z branjem.

Ob koncu članka torej sklenimo in izpostavimo, da izrazito nemško usmerjen in v slovenskem zgodovinopisju doslej spregledan list dopolnjuje časopisno sliko 19. stoletja takratnega slovenskega prostora. Posredno pa potrjuje vpetost omenjenega območja v širši evropski prostor in široko žurnalistično znanje takratnih ljubljanskih založnikov.

Viri in literatura

Časopisni viri

- Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, 16. 9. 1908, 9732. »Hermann Schönlein †«.
- D. M., »Mathilde Mallinger königliche preußische Kammersängerin« *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 18, 139.
- D. M., »Victor Hugo«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 4, 27–28.

Dräxler-Manfred, »Ein Merkmal«, *Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 35, 278–280.

Ferd. Tick, »Nur nicht Schwerhörig«,

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 5., 39–40.

Gloning, Paul, »Hermann Schönleins Millionen. Wie er sie verdiente und wie er sie dann verteilte. Ein Gedenkblatt zu seinem 100. Geburtstag am 2. Dezember 1933«, *Stuttgarter neues Tagblatt*. 1. 12. 1933, 9.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 3, 20.

»Fürst Adolf Auersperg«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 34., 272. »Heirats-Antrag«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 28, 212–213. »Der Felsen von Gibraltar«

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 29, 228. »Florenz«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 31, 245–246. »Das Donauthal unterhalb Preßburg«

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 32, 254–255. »Lappländer«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 5, 35.

»Kaiser Wilhelm I.«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 13, 101, 102 »Die Prinzen des Huses Orlenau«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 46, 363, »Albert von Stosch«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 52, 411. »Schiller's Familienleben«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 6, 48.

»Aus der Sternwelt.«.

Illustrirtes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 18, 144. »Das Arsenal in Wien«.

Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 11, 84–85. »Das Parlament-Gebäude in London«.

Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt 1874, št. 13, 103–104. »Die Thierhetzen bei den Römern«.

Karl Neumann Strela, »Vor den Kanonen«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 11, 86–88.

Karl von Prenzlau, »Ein Page Friedrichs des Großen«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 38, 302–304..

Karl Zastrow, »Eine fremde Sängerin«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 37, 284–288.

Laibacher Tagblatt, 12. 1. 1869, št. 8, nepagirnirano.

Laibacher Tagblatt, 20. 12. 1873, št. 292, naslovnica. »Pränumerations-Einladung,«.

Laibacher Tagblatt, 23. 12. 1873, št. 294, naslovnica. »Pränumerations-Einladung,«.

Laibacher Tagblatt, 27. 12. 1873, št. 296, naslovnica. »Pränumerations-Einladung,«.

Laibacher Tagblatt, 29. 12. 1874, št. 296, naslovnica. »Pränumerations-Einladung,«.

Laibacher Tagblatt, 31. 12. 1873, št. 299, naslovnica.. »Pränumerations-Einladung,«.

Laibacher Tagblatt, 31. 12. 1875, št. 299, naslovnica. »Pränumerations-Einladung,«.

Ludwig Uhland, »Schlimme Nachbarschaft«, *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, 36.

Wilhelm Girschner, »Friedrich der Große und Voltaire« *Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt* 1874, št. 11, 84–86.

Internetni viri

Deutsche digitale Bibliothek. Dostopno na <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/person/gnd/11629177X>. Pridobljeno 7. 4. 2025.

digiPress – Das Zeitungsportal der Bayerischen Staatsbibliothek. Dostopna na <https://digipress.digital-sammlungen.de/>. Pridobljeno 17. 2. 2025.

Literatur Port., Dostopno na <https://www.literaturport.de/literaturlandschaft/autoren-berlinbrandenburg/autor/karl-zastrow/>. Pridobljeno 6. 4. 2025.

Münchner Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek, Dostopna na <https://www.digital-sammlungen.de/>. Pridobljeno 17. 2. 2025.

Slovenska biografija. Dostopna na <https://www.slovenska-biografija.si>. Pridobljeno 10. 3. 2025.

Literatura

Allgemeine Deutsche Biographie, zv. 48, zv. 49, zv. 54. Leipzig: Duncker & Humblot, 1904.

Brümmer Franz, »Dräxler, Karl«, *Allgemeine Deutsche Biographie*. zv. 48, 75–77. Leipzig: Duncker & Humblot, 1904.

Eckardt, Ludwig. *Ludwig Uhland. Gedächtnißrede an der Uhlandfeier des Cäcilienvereins in Karlsruhe am 9. Februar 1863*. A. Bielefeld, Karlsruhe 1863.

Fischer, Bernhard. »Johann Friedrich Cotta (1764–1832)«, *Stadtarchiv Stuttgart, Stadtlexikon Stuttgart*. Dostopna na 19. April 2018 https://www.stadtlexikon-stuttgart.de/article/25b7ecc4-86a6-47d9-8d35-9bf70d97ae95/Johann_Friedrich_Cotta.html. Pridobljeno 2. 1. 2025.

Fischer, Robert-Tarek. *Wilhelm I. Vom preußischen König zum ersten Deutschen Kaiser*. Köln: Böhlau, 2020.

Gemeinderat Stuttgart (ur.): *Chronik der Kgl. Haupt- und Residenzstadt Stuttgart 1908*. Stuttgart: Greiner u. Pfeiffer, 1909.

Graf zu Stolberg-Wernigerode, »Otto Friedrich II. der Große«, *Neue Deutsche Biographie*. zv. 5, 545–560. Berlin: Duncker & Humblot, 1961.

Matić, Dragan. »Laibacher Tagblatt in časopisi kranjskih Nemcev«, *Slovenska kronika XIX. stoletja* zv. 2: 1861–1883, 169–171. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Melik, Vasilij. »Razcep med staroslovenci in mladoslovenci«, *Zgodovinski časopis*, 26/1972 (separat).

Mojem, Helmuth in Potthast, Barbara. *Johann Friedrich Cotta: Verleger, Unternehmer, Technikpionier* (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, cop. 2017)

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 zv. 6, 38–39. Wien: Verlag

der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.

Peterlin-Neumaier, Tanja. »Poskus izboljšanja človekovega ravnanja z živalmi – Goriško društvo proti mučenju živali 1845–1847,« *Kronika* 50, št. 1 (2002), 17–30.

Peterlin-Neumaier, Tanja. *Valentin Stanič in Goriško društvo proti mučenju živali (1845–1847) = Valentin Stanič e la società goriziana contro il maltrattamento degli animali (1845–1847).* Udine: Istituto di storia sociale e religiosa in Forum, 2002.

Pernel, Marija Mojca. *Ljubiteljem kranjskih Alp: Kranjska podružnica Nemškega in avstrijskega planinskega društva.* Ljubljana: Založba Univerze 2023.

Vodopivec, Peter. *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana 2006.

Wesseling, Klaus-Gunther. »Voltaire«, *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* zv. 13, 1–55. Herzberg: Traugott Bautz, 1998.

Wilhelm Girschner, »Wilhelm Girschner: Deutsches Heidentum in Sagen und Märchen«, *Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben* št. 1, 235 in št. 2, 257. Leipzig: Heinrich Brockhaus. F. A. Brockhaus, 1867.

Wurzbach dr. von Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben.* zv. 23, 359. Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. E. Zamarski, 1856.

Žigon, Tanja. *Nemško časopisje na Slovenskem.* Ljubljana: Študentska založba, 2001.

Summary

ILLUSTRATED ENTERTAINMENT MAGAZINE: WEEKLY SUPPLEMENT TO THE LAIBACHER TAGBLATT (1874)

The *Illustrirtes Unterhaltungsblatt* is a supplement with the same content but a different masthead that was published by various newspapers throughout the monarchy, reportedly for 63 years. The *Illustrirtes Unterhaltungsblatt*, which was distributed to subscribers of the central *Laibacher Zeitung* in the period 1911–1914, has been known in Slovenia until now. However, the subject of this discussion is a supplement which was published much earlier, in 1874, as a supplement to the Ljubljana newspaper *Laibacher Tagblatt*. It was published free of charge for the subscribers of the newspaper, on Saturdays and in a single-sheet format. As the title suggests, it was an entertainment paper with many illustrations. Despite its amusing character, its educational aspect should not be overlooked. In addition to the cultural horizon, there are numerous writings that broadened the reader's knowledge of various political and social phenomena, not only in the past but also with relevance for contemporary audiences. The writings of more or less well-known German authors enriched the reader's knowledge of historical and natural phenomena, which were often accompanied by a wealth of pictorial material. Although most of the material came from present-day Germany or Austria, there was also a broader European context.

The newspaper is certainly a reflection of the development of bourgeois society in the Slovenian country. It is truly what its title represents. It is not German-nationalist in orientation, but rather German bourgeois in character. The publisher probably wanted to fill a cultural gap in the society of Ljubljana at that time, where, not least because of the introduction of compulsory popular education in 1869, reading culture was spreading. It responded to the growing demand for illustrations typical of those who had difficulty reading.

The *Laibacher Tagblatt's* supplement clearly expressed a certain cultural (German) bourgeois optimism, which remained unfulfilled when the newspaper ceased publication. It is difficult to say,

however, to what extent this is also a reflection of increased German nationalism after the end of the camp movement, but certainly German pressure, or rather efforts to culturally demean our area, should not be underestimated.

At the end of the article, it can be said that this distinctly German-oriented and hitherto overlooked newspaper supplements the nineteenth-

century newspaper picture of the then Slovenian area. Indirectly, it confirms the integration of the area into the wider European space and the advanced journalistic competence of the Ljubljana publishers of the time.

Key words: Laibacher Tagblatt. Illustriertes Unterhaltungsblatt: wöchentliche Beilage zum Laibacher Tagblatt, newspapers, 19th century